

legal and broader social issues related to important concept, very much spoken of, but not so successfully implemented.

Selma Mubič-Dizdarevič

Karel Sommer (ed.): České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky, Olomouc, Opava, Šenov u Opavy, Filosofická fakulta Univerzity Palackého, Slezský ústav, Tilia, Olomouc 2003

Recenzovaný sborník představuje výstup z projektu nazvaného „České národněpolitické aktivity v pohraničí českých zemí v Československé republice 1918–1938“. Celkem do něj přispělo deset autorů v následujícím pořadí: Karel Sommer (Několik slov úvodem; s. 9–12 a Průběh a výsledek pozemkové reformy v pohraničí českých zemí; s. 35–108), Josef Bartoš (K pojmu a pojetí pohraničí v ČSR 1918 až 1938. Územní a národnostní principy a problémy; s. 13–33), Miloš Trapl (České menšinové školství v letech 1918–1938; s. 109–117); Olga Šrajerová (Činnost Matice opavské v mezivojnovom období; s. 119–149 a Slezská matice osvěty lidové v období prvej Československej republiky; s. 151–172), Jaromír Pavlíček (Národní jednota severočeská a její podíl na prosazování českých národních zájmů v národnostně smíšených oblastech /1885–1948/; s. 173–193), Radim Prokop (Národnostní aspekty v činnosti Národní jednoty pro jihozápadní Moravu v meziválečném období 1918–1938; s. 195–219), Karel Řeháček (Národní jednota pošumavská /1884–1951/; s. 221–244), Jana Burešová (Význam Sokola pro český národní život v pohraničí v letech první Československé republiky; s. 245–256), Jitka Svobodová

(České slavnosti a oslavy v Jihlavě v letech 1918–1928; s. 257–274) a Libuše Hrabová (Ostravské školství a vědomí národní souměřitelnosti do roku 1918; s. 275–284). Za uvedenými texty je ještě připojen přehled textů, které byly k výzkumnému tématu publikovány jinde.

Jak již samotný výčet jmen autorů a názvů jejich příspěvků napovídá, ve sborníku jsou čtenáři předloženy především studie historiografického charakteru, z nichž naprostá většina je založena na poznacích získaných z archivního výzkumu a studiu dalších primárních pramenů. Pozornost se soustřeďuje především na činnost národě orientovaných spolků, které byly v období první Československé republiky jedním z nejdůležitějších nástrojů a prostředníků, jimiž docházelo k přeznačování národnostně smíšených prostorů v místa s výrazně českými charakteristikami. Jejich prostřednictvím bylo budováno to, co bývá někdy nazýváno českým národním cítěním, jindy českou identitou lokálního obyvatelstva. Studium aktivit českých národních, národotvorných a státotvorných spolků nabízí výbornou možnost porozumět nejenom tomu, co může být jedním z obsahů pojmu „pohraničí“, ale i fluiditě a esenciální nezakotvenosti klíčových manter dnešních historických a sociálněvědných debat, jakými jsou již zmiňovaná „identita“, nebo „multikulturalismus“ a „komunikace kultur“. Když však Sommer v úvodní kapitole sborníku píše, že „problém společné existence česko-německé (a česko-polské) netkví jen v otázce soužití, ale v komunikaci kultur“, přičemž k porozumění tomuto problému může přispět „i pouhá faktografická a popisná práce“ (s. 10), musíme se ptát, v čem že mají být poznatky publikované ve sborníku přínosné. Předně, má-li české dějepisectví podat „nacionálně nedefinovaný obraz o vzájemných vzta-

zích české, německé a polské pospolitosti v předválečném Československu" (s. 10), měli bychom možná nabídnout jiný úhel pohledu než ten, který je přítomen v materiálech národních spolků – jiný než „nacionálně deformovaný“ pohled bychom v nich ostatně jenom těžko očekávali, že? Zadržte: oprostít se od dědictví mainstreamové historiografie nejde pouze tak, že začneme používat pojmy jako „komunikace kultur“, ale tím, že začneme teoretizovat diskursivní prostředím, v nichž začaly být tyto pojmy používány a v němž jsou teoreticky nosné. „Komunikace kultur“ tak nabízí obraz sociálního světa rozděleného do celé řady dílčích a do sebe uzavřených homogenních jednotek (české, německé, polské), které spíše trpně existovaly než že by byly neustále svými aktéry re-definovány. A do třetice, Sommerovo úvodní deklarační nikterak nejsou přítomny v textech obsažených ve sborníku. Navíc Sommerova obhajoba „pouhé popisné práce“ vytváří dojem, že cestu z nacionálně pokrouceného přístupu je možno nalézt díky postulátu objektivní deskripce – fakta jsou fakta! fakta mluví sama za sebe! – jako by badatelova interpretace zkoumaného problému již nebyla přítomna v samotné definici předmětu jeho zájmu a metody, kterou si zvolí. To s čím se ve sborníku setkáváme, je produkce objektivisticky a pozitivisticky laděné historiografie, jakkoli produkce ve své většině kvalitní, v některých částech pak vskutku objavná.

V následujících odstavcích se podrobněji zaměřím na tři z nich: na úvodní studii Bartošovu, která má ambici diskursivně ohraničit téma, v němž se další ve sborníku předkládané studie pohybují, na studii Sommerovu, která je ze všech textů sborníku nejobsáhlejší a na studii Šrajerové o činnosti Slezské matice osvěty lidové, která je zaměření recenzenta tematicky nejbližší.

Cílem Bartošova textu „K pojmu a pojetí pohraničí v ČSR 1918–1938. Územní a národnostní principy a problémy“ je nastínit tři problémové okruhy: 1) vymezení pojmu hranice a pohraničí, 2) diskusi pohraničí vymezeného národnostně vs. územně a 3) studium obsahů pojmů národnostní, nacionalistický, vlastenecký atd., jimiž je lemována diskuse o národnostní struktuře pohraničí. Hned v úvodu je nutno podotknout, že Bartošův text zde představuje promárněnou šanci. Úvodní studie sborníku rezignuje na hlubší interdisciplinární přístup a prezentuje pouze úvahy založené na diskusi v odborné obci českých (a částečně i německých) geografů a historiků. Navíc studie se možná příliš soustřeďuje na prostor a problémy spojené s prostorem prvorepublikového Československa, resp. českých zemí, a to na úkor očekávané širší perspektivy. Absence tematizování klasické i soudobé sociologické nebo antropologické literatury k problému hranic je zarážející (daly by se zmínit práce Hastingse Donnana a Thomase Wilsona, Fredrika Barthe, Anthony P. Cohena, Petera Sahlinse, a další). Nejde pouze o to, že autor selhává ve svém prvním vytyčeném cíli: věnovat se „obecnější problematice vymezení pojmu hranice a pohraničí, protože různý výklad vede také k různým přesahům, nepřesnostem a omylům“ (s. 14), ale že, domnívám se, začlenění širší interdisciplinární perspektivy by mohlo pomoci najít kýžený nový pohled na historii ČSR.

To se netýká pouze oddílu věnovanému terminologickému vymezení hranic a pohraničí. Snad nejmarkantněji je nedostatečnost zvolené perspektivy patrná v části, v níž se Bartoš zamýšlí nad hranicemi státními a národnostními. Autor zde polemizuje s pracemi historiků, kteří opomíjejí promýšlet sociální identifikace prováděné

ne na principu národním, ale na ztotožňování se zemským uspořádáním. Co však tyto identifikace znamenají – ať již pro ty kteří jsou studováni nebo pro ty, kteří je studují – již rozvedeno není. Text i zde opomíjí podle mého názoru klíčovou otázku po roli jakou hrála/hraje existence státní hranice pro sociální identifikaci, jakým způsobem hranice jednotlivé skupiny vytváří a buduje identitu obyvatel pohraničí. Stejně tak je neuspokojivě referován problém sociálních hranic a hranic státních/regionálních, o němž je pojednáno pouze ve vztahu prvorepublikovým censům bez dalšího analytického vhledu. Bartošův přístup i rezignace na podrobnější rozbor problému je snad nejpatrnější, když píše: „U pohraničí je sice zřejmé, že je to nějaký prostor nebo území při hranici (přihraníčí), ale jeho rozsah, zejména šířka, a přesnější charakteristika je v podstatě nemožná. My zde zůstaneme u pohraničí spojeného s hranicemi státními a vymezení politickými a soudními okresy. V tomto směru bylo v bývalém Československu nejzávažnější (...) hledisko národnostní a většinou teprve od něj se odvozovaly, mnohdy neprávem, i další pohraniční faktory politické, hospodářské, dopravní, sociální, kulturní atd.“ (s. 26)

Pokud tomu tak opravdu bylo, nestálo by za úvahu, jakým způsobem sociální identifikace vytvářely pohraničí? A pokud si pohraničí definujeme jako pás politických okresů, které leží při státních hranicích, souviselo nějak vtyčování hranic těchto okresů s identifikací jeho obyvatel? A pokud už takovéto porozumění pohraničí přijmeme, má smysl vůbec dále pohraničí problematizovat? Opravdu není pohraničí ničím specifickým, opravdu se jedná o region nebo území „jako každé jiné“?

Přínos Bartošova textu lze tak spatřovat v jeho poslední části nazvané „Problémy

výzkumu pohraničí“. Výčet témat, která autor studie nabízí k dalšímu zkoumání už leccos napoví: 1) Zaměřit další studium na politiku státní správy, územní a kulturní autonomie, diskuse ohledně zemského a župního uspořádání a vlivu těchto administrativních kroků na integrační a autonomistické tendence národnostních menšin, 2) Prozkoumání toho, „jak dalece vznik Československa prospěl nebo neprospěl jednotlivým národnostním společenstvím“ (s. 28), 3) Výzkum praktického uplatňování menšinového zákona z roku 1920 a prosazování českých nacionálních vlivů, 4) Odpoutání se od kolektivního pohledu a soustředění se spíše na jednotlivé aktéry (jednotlivce i instituce), kteří spoludefinovali charakter vztahů české politické reprezentace s příslušníky národnostních menšin, 5) Studium procesů probíhajících v prostředí menšinového politického života.

S výjimkou druhého bodu, u kterého není jasné, jak by si to autor představoval, nelze než souhlasit.

Stať Karla Sommera „Průběh a výsledek pozemkové reformy v pohraničí českých zemí“ lze považovat za tu, která je pro celý sborník klíčová. Nejde přitom pouze o to, že je co do počtu sedmdesáti potišťených stran nejrozsáhlejší, ale spolu se studii Šrajerové nabízí jeden z nejdetailejších vhledů do zvolené problematiky. Prvorepubliková pozemková reforma patří k nejdůležitějším aktům, který umožnil a předurčil další fungování československého státu. Zároveň jí nemůžeme rozumět, aniž bychom vzali v potaz její intenci: prosazení takové podoby československé státnosti a na něm založené územní integrity, jaké odpovídalo české (československé) politické reprezentaci. O tom ostatně svědčí i vyrocené interpretační spory, které nacházíme u českých, německých a částečně i polských historiků.

Přínos Sommerovy studie je v tom, že se mu podařilo důkladně zmapovat diskusi o pozemkové reformě v českém a německém prostředí a uceleně představit její historický vývoj od prvních idejí, přes parlamentní rozpravy až po její finální realizaci v národnostně smíšených pohraničních oblastech. Autor zde přesvědčivě ukazuje, jak se české národní organizace aktivně podílely a ovlivňovaly průběh a výsledky reformy a jak se jim podařilo v této věci spolupracovat s agrární stranou. Dílčí exkursy do vybraných kauz ukazují, bohužel pouze na základě archivních materiálů, způsob konkrétního prosazování reformy.

Při čtení stati však čtenáře zahlceného výčtem lokalit, procenty ilustrující rozdělení obyvatelstva ve zkoumaných lokalitách stejně jako přidělované či nepřidělované hektary napadá, co se vlastně za těmito daty skrývá, jaké jsou (byly) osudy, příběhy a interpretace těch, jejichž aktivity mají být tímto textem reprezentovány. O čem vlastně Sommerova stať vypovídá, kromě toho, že zde nalezneme bezpochyby fundované shrnutí diskusí o pozemkové reformě? Přijmout tvrzení o „faktografické a popisné práci“ zmiňované v úvodu, jimiž je charakterizován přístup autora i jeho spoluautorů, a implicitně předpokládat, že ten, koho budou zajímat otázky recenzenta na těchto „faktech“ může dál stavět, znamená – domnívám se – neporozumění limitům epistemologického zakotvení jednotlivých teoretických přístupů.

Snad nejilustrativněji mohu své stanovisko ukázat na diskusí o činnosti Slezské matice osvěty lidové, jejíž aktivity prezentuje Olga Šrajerová. Její text nabízí fundovaný vhled do aktivit tohoto spolku, který jako jeden z nejaktivnějších, rozhodně pak s největším členským zázemím v regionu a disponujícím silným politickým hlasem, patřil k hlavním propagátorům české národní

myšlenky na Těšínsku. Spolek byl založen roku 1898 pod názvem „Maticе osvěty lidové pro Těšínsko“ na troskách literárně-zábavného klubu „Snaha“ založeného rovněž v Těšíně roku 1883. Příznačné pro tehdejší dobu však není pouze to, že Maticе vznikla podle vzoru Sdružení osvěty lidové pro Těšínské knížectví (Towarzystwo Oświaty Ludowej dla Księstwa Cieszyńskiego), ale například i to, že předseda pročesky orientované Snahy, dr. Fischer, byl zároveň předsedou polského Towarzystwa. Po vyhlášení ČSR, to už je sídlo Maticе ve Slezské Ostravě, je její název pozměněn na „Maticе osvěty lidové pro Těšínsko“ a o pět let později, roku 1923, opět pozměněný název na „Slezská maticе osvěty lidové pro Těšínsko a Hlučínsko“ již zcela jasně ilustruje na propojování aktivit s dřívější Maticí opavskou. Od samotného počátku existence Maticе až po ukončení její činnosti v roce 1948 se jednalo o spolek výrazně politicky orientován s úzkými vazbami na představitele státní správy (po roce 1918). Politice se v regionu, kde hlavní politickou otázkou byla po celou dobu činnosti Maticе otázka národnostní, zkrátka nešlo vyhnout. K jejímu označení za nepolitický spolek (s. 153 a 171) tak patrně došlo pouze nedopatřením. Jak také jinak rozumět aktivitám, kdy vedle podpory výstavby a udržování českých mateřských a základních škol patřilo i sledování činnosti Poláků a Němců, referování o této činnosti policii nebo jiným úřadům státní správy, nátlak (jazykem archivních dokumentů „agitace“) na rodiče, aby zapisovaly děti do českých škol nebo smluvní zavazování dodavatelů služeb k tomu, aby zaměstnávali pouze Čechy? O tom všem se však z předložené studie nedozvíme vůbec, popřípadě jen letmo. Namísto toho je čtenář opět zavalen „faktografickým materiálem“ čítajícím cifry členů a místních odborů, letopočty, pro-

centa, údaje z censů a jména matičních činovníků. Fond Matice v Zemském opavském archivu, z něhož autorka čerpá však nabízí mnohem více. Nebylo by snad pro vykreslení prvorepublikových poměrů na Těšínsku a ovzduší, v němž Matice pracovala, přínosnější uvést jakýsi historický průřez činností jednoho z místních odborů? Dějiny Matice nejsou přeci jenom její stanoviny, ale i soudní spory, které s ní vedli její členové pro nevracení půjček. A ještě jedna, závěrečná poznámka. Bez ohledu na výše uvedené recenzentovy výhrady a snad i určité teoretické míjení se s pozicí autorky, je nutno litovat toho, že se Šrajerová omezila v souladu se zadáním pouze na aktivity Matice v prvorepublikovém Československu. Obraz její činnosti by byl plastičtější, kdyby bylo pár odstavců věnováno jak situaci před rokem 1918, tak i v letech 1945–1948. Právě v těchto posledních letech její činnosti zazněly z úst jejích představitelů požadavky po rozptýlení Poláků do vnitrozemí, popř. o jejich „odsunu“ do Polska. Snad by to pomohlo aktivovat širší veřejnou debatu nejenom o činnosti národních spolků, ale i o tom, jakými významy obtěžkáváme státní hranice a kdy a za jakých podmínek se lidé žijící v pohraničí stávají Hraničáři.

Jakub Grygar

Georg G. Iggers: Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivity k postmoderní výzvě, přeložil Pavel Kolář, v rámci Knihnice Dějin a současnosti, č. 16, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2002

Zásluhou českého historika Pavla Koláře se nám poměrně záhy po vyjití originálu (*Historiography in the Twentieth Century: From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge* z roku 1997) dostává

české verze poměrně zásadního díla. Byla této knize již věnována pozornost jinými recenzenty, považuji na tomto místě za vhodné upozornit na jedno hledisko, z něž lze Iggersovu práci a její české vydání nahlížet.

V posledních dvou letech u nás opět nabyl na intenzitě tzv. „spor o dějiny“ (shrnuto a z velké části zpřístupněno na: <http://www.dejas.cz>). V tomto sporu se bohužel vedle věcných a analyticko-kritických stanovisek objevují i pokusy o náhradu metodického myšlení jízlivou ironií, ba místy až uplatňováním mocenských praktik. České vydání Iggersova textu by snad mohlo přispět k posílení úrovně metodologické reflexe historické vědy a k tomu, že se debaty z roviny nejednou pouhých osobních půtek a poštuchů převedou k věcné diskusi a že se napříště vyjeví trapnost snah zaměňovat metodologii za politickou ideologii. Iggersův výklad může v českém prostředí posloužit jako napomenutí těm, kdo zaměňují své národně-politické stanovisko za objektivně vědecky rozpoznanou pravdu a kdo v jekémkoli – byť epistemologický či metodologický zcela zdůvodněném – relativismu spatřují prvořadě spíše politickou schválnost, než projev kritického myšlení. Není mým záměrem na tomto místě přetlumočovat Iggersovy výklady (význam školy *Annales*, Maxe Webera, nové americké historie a pod.). Chci se věnovat Iggersovu metodologickému stanovisku, jež z jeho výkladů vyplývá. Je to na jedné straně snaha (resp. kritickou analýzou uznaná nutnost) přijmout to, co vyplývá z epistemologických, noetických, metodologických a lingvistických kritik 20. století, na straně druhé ale také úsilí čelit plnému relativismu některých postmodernistů. Závěrem se pokusím načrtnout určitou možnou kritiku Iggersova pohledu, byť mi – doznávám – obecně viděno připadá jako adekvátní.